

Filozofie Karla Marxe

Karel Marx (5. 5. 1818 – 14. 3. 1883)

Literatura:

Jan Keller: Dějiny klasické sociologie. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON) 2005. ISBN 80-86429-52-0

Emerich Coreth a kol: *Filosofie 19. století*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc 2003. ISBN 80-7182-157-8.

1818 narozen v Trier (Trevír), otec advokát

1835 maturita, studium práv a filozofie na univerzitě v Bonnu, později v Berlíně

1841 doktorát filozofie na univerzitě v Jeně, *Rozdíl mezi Demokritovou a Epikurovou přírodní filozofií* (*Differenz der demokritischen und epikureischen Naturphilosophie*)

1842-1843 novinář, Deutsche Jahrbücher, Rheinische Zeitung, seznámení s Engelsem

1843 svatba s Jenny von Westphalen

Marx ve svém díle kriticky navázal na německý idealismus, především na Hegelovu filozofii, na Feuerbacha, francouzské osvícence, především na Rousseaua, na utopické socialisty a na anglickou politickou ekonomii (A. Smith, D. Ricardo).

1843-1844 v emigraci ve Francii, tam *Deutsch-französische Jahrbücher*, spolupráce s A. Ruge; vyšlo jen první dvojčíslo v únoru 1844: Rugeho předmluva, 3 Marxovy, 3 Rugovy, Feuerbachův a Bakuninův dopis, ve kterých se diskutuje o vydávání Ročenek, Heinova báseň, Marxův Úvod ke kritice Hegelovy filozofie práva, Engelsův Nástin kritiky politické ekonomie, Hessovy dopisy z Paříže, Bernaysovy úvahy o vídeňské konferenci 1834, Herweghova báseň, Engels Situace Anglie, Marx K židovské otázce.

Marx zde tedy publikoval *K židovské otázce* (*Zur Judenfrage*) a *Úvod ke kritice Hegelovy filozofie práva* (*Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie. Einleitung*).

1844-1848 Brusel, na jaře 1845 návštěva Anglie. Počátek spolupráce s B. Engelsem.

Z této doby pocházejí spisy

Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844 (*Ökonomisch-philosophische Manuskripte*, vyšlo poprvé 1932)

Svatá rodina aneb Kritika kritické Kritiky (*Die heilige Familie oder Kritik der kritischen Kritik*, 1845, s Engelsem)

Německá ideologie (*Die Deutsche Ideologie*, 1845-1846, s Engelsem, poprvé vyšlo 1932)

Teze o Feuerbachovi (*Thesen über Feuerbach*, 1845, poprvé vydal 1888 Engels v rámci svého spisu *Ludvík Feuerbach a vyústění německé klasické filozofie*)

Bída filozofie (*Misère de la philosophie*, francouzsky 1847)

1848-1849 Kolín, Bádensko, Svaz komunistů, novinářská činnost Neue Rheinische Zeitung

Manifest komunistické strany (*Manifest der Kommunistischen Partei*, 1848, s Engelsem)

1849 přes Paříž do Londýna, tam až do konce života finančně podporován Engelsem.

Třídní boje ve Francii 1848-1850 (1850)

18. brumaire Ludvíka Bonaparta (Der Achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte, 1852)

Rukopisy Grundrisse. Ekonomické rukopisy z let 1857–1859 I–III (Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie, 1857-1858. česky 1971, 1974, 1975)

Ke kritice politické ekonomie (Zur Kritik der politischen Ökonomie, 1859)

1864 1. internacionála

Kapitál. Kritika politické ekonomie (Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie, 1.díl 1867, 2. díl vydal Engels 1885, 3. díl Engels 1894, 4. díl Karl Kautsky 1905)

I. díl. Kniha první. Výrobní proces kapitálu

II. díl. Kniha druhá. Proces oběhu kapitálu.

III. díl. Kniha třetí. Celkový proces kapitalistické výroby

IV. díl. Teorie o nadhodnotě.

Marx chtěl formulovat ekonomický zákon pohybu moderní společnosti i prostřednictvím analýzy vzniku a růstu kapitálu na základě teorie nadhodnoty. Zdroj nadhodnoty vidí ve schopnosti lidské pracovní síly, která se v kapitalismu stává zbožím, vytvářet během výrobního procesu větší hodnotu, než jakou má sama.

I. díl: výklad tvorby nadhodnoty a akumulace kapitálu. V kapitole Dějinná tendence kapitalistické výroby formulován základní rozpor kapitalistické výroby – rozpor mezi narůstajícím společenským charakterem výroby, stále větším zespolečňováním výrobního procesu a soukromokapitalistickým přivlastňováním jeho výsledků. Rozpor odstraní „vyvlastnění vyvlastňovatelů“.

II. díl: rozbor procesu oběhu a reprodukce kapitálu, prostá a rozšířená reprodukce, analýza reprodukce a oběhu společenského kapitálu, 2 části společenské výroby – výroba v hrobních prostředků a výroba spotřebních předmětů, disproporce, ořesy a krize kapitalistické ekonomiky.

III. díl: způsob vytváření průměrné míry zisku, výklad výrobní ceny. Dělení nadhodnoty – zisk, úrok, pozemková renta.

IV. díl: základní kategorie politické ekonomie – teorie hodnoty a nadhodnoty, produktivní a neproduktivní práce, pozemková renta, reprodukce kapitálu, dějiny politické ekonomie (fyziokraté, Smith, Ricardo, Malthus).

Doslov k 2. vydání 1. dílu: „Moje dialektická metoda je v základě od Hegelovy metody nejen odlišná, nýbrž je jejím přímým opakem. Pro Hegela je proces myšlení, jež pod jménem ideje proměňuje dokonce v samostatný subjekt, demiurgem (tvůrcem) skutečna, které představuje jen jako vnější projev. U mne naopak není ideálno nic jiného než materiálně přenesené do lidské hlavy a v ní přetvořené.“

Občanská válka ve Francii (Der Bürgerkrieg in Frankreich, 1871)

Rozbor činnosti Pařížské komuny (18. 3. – 28. 5. 1871).

Kritika Gothajského programu (Kritik des Gothaer Programms, 1875)

Kritika lassallovského proudu v německé sociální demokracii.

1883 zemřel v Londýně, pohřben na londýnském hřbitově Highgate.

Nejbližším Marxovým spolupracovníkem byl

Bedřich (Friedrich) Engels (28. 11. 1820 – 5. 8. 1895)

Narozen v Barmenu (nyní Wuppertal), syn bohatého průmyslníka a obchodníka, nedokončil studia, vojenská služba v Berlíně, sblížil se s mladohegelovci, 1842 cestou do Anglie se zastavil v Kolíně n. R., tam seznámení s Marxem. Další spolupráce v Paříži a Bruselu, v revolučním roce 1848 Německo, pak Anglie (1850-1870 Manchester v továrně svého otce), hmotná podpora Marxe a jeho rodiny. Práce v dělnickém hnutí. Podle jeho přání urna s jeho popelem vhozena do moře u Eastbournu na jižním pobřeží Anglie.

Dílo:

Nástin kritiky národního hospodářství, 1844

Postavení dělnické třídy v Anglii, 1845

Svatá rodina, 1845 s Marxem

Německá ideologie, 1845 s Marxem

Manifest komunistické strany, 1845 s Marxem

Německá selská válka, 1850

Revoluce a kontrarevoluce v Německu, 1851-1852

Dialektika přírody, 1873-1883, poprvé vyšlo 1925

Anti-Dühring, 1878

Vývoj socialismu od utopie k vědě, 1882

Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu, 1884

Ludvík Feuerbach a vyústění německé klasické filozofie, 1888

1885 a 1994 vydal II. a III. díl Marxova *Kapitálu*.

Marx pokládal lidskou společnost za celistvý společenský organismus, jehož části spolu navzájem souvisejí a jsou spojeny strukturálními vazbami. Jako systém se lidská společnost vyvíjí v procesu dějin od nižších forem k vyšším. Chaos je zdánlivý, vývoj podléhá určitému zákonitému řádu. Pro jeho popis volí Marx následující kategorie:

Společenské bytí – souhrn materiálních podmínek života společnosti: přírodní podmínky (geografické prostředí, biologická stránka společenského života) a výrobní způsob (spojení výrobních sil a výrobních vztahů).

Společenské vědomí – duchovní produkce lidí.

Zdrojem dějinného determinismu je způsob výroby jako vztah mezi člověkem a přírodou, hybnou silou dějin dialektický vztah mezi výrobními silami (dynamický, bouřlivě se rozvíjející oblast výroby – pracovní prostředky, pracovní síla) a výrobními vztahy.

Společensko-ekonomická formace – souhrn vazeb, které spojují danou společnost na určitém stupni jejího vývoje. Na dosaženém stupni způsobu výroby závisí celá struktura společenských vztahů, společenské instituce a organizace. Pokládáno i Marxem v Německé ideologii za pouhou abstrakci: „Samy o sobě, odděleny od skutečných dějin, nemají tyto abstrakce vůbec žádnou cenu. Mohou sloužit jen k tomu, aby usnadňovaly uspořádání historického materiálu, aby naznačily pořadí jeho jednotlivých vrstev. Rozhodně ale nepodávají nějaký návod nebo schéma, podle něhož by bylo možno přistříhovat dějinné epochy, jako to dělala filozofie.“

Ekonomická základna (výrobní vztahy dané společností) a *nadstavba* (souhrn ideologických forem společenského vědomí a jim odpovídajících institucí).

Třídy a třídní boj – pojem třídy převzal Marx od francouzských historiků období restaurace (Thierry, Mignet, Thiers, Guizot) a propojil se svou teorií výrobních sil a výrobních vztahů.

Marx: „Můj přínos spočívá jen v tom, že jsem dokázal: 1. že existence tříd je spjata toliko s určitými historickými vývojovými fázemi výroby, 2. že třídní boj vede nutně k diktatuře

proletariátu, 3. že tato diktatura je jen přechodem k zrušení všech tříd a k beztřídní společnosti.“ Objektivní postavení třídy je dáno jejím místem ve výrobních vztazích (třída o sobě), uvědomění si tohoto postavení a vlastních zájmů znamená vytvoření třídy pro sebe. Charakter společenské třídy se mění – nejprve je progresivní, má zájem na společenském pokroku, pak se stává konzervativním činitelem.

Individuum a společnost. Úloha jednotlivce v dějinách: Marx nepokládal za základní jednotku společnosti individuum, je pro něho produktem společenských poměrů – člověk je pro něho souhrnem společenských vztahů, do kterých vstupuje. V Německé ideologii: „To, čím (individua) jsou, spadá tedy vjedno s jejich výrobou, a to s tím, co vyrábějí, i s tím, čím vyrábějí. Čím individua jsou, závisí tedy na materiálních podmínkách jejich výroby... Tento souhrn výrobních sil, kapitálů a forem sociálních styků, které přejímá každé individuum a každá generace jako něco daného, je reálný základ toho, co si filozofové představovali jako substanci a podstatu člověka.“

Německá ideologie: „... okolnosti jsou vytvářeny lidmi, stejně jako jsou lidé vytvářeni okolnostmi“. Lidé jsou současně autory i herci vlastního dramatu.

V sociální struktuře jsou rozhodující třídní vztahy, stát je institucionalizované násilí vládnoucí třídy.

Odcizení a zbožní fetišismus: Analýzu odcizení provedl Marx ve svých raných spisech (Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844), v pozdějších pracích přechází analýza odcizení v rozbor zbožního fetišismu. Člověk jako výrobce zboží vyrábí pro trh, práce je vykonávána pro mzdu, z práce se stává neosobní množství činnosti. Z potřeb člověka vzniká poptávka, kvantifikovatelná množstvím jeho peněz. Lidé tak jsou spojeni prostřednictvím trhu, vztahy mezi lidmi mají podobu vztahů mezi věcmi, jsou zprostředkovávány zbožím, věci vládnou lidem, kteří je vytvořili.

Marxova teorie společnosti sobě paradoxně spojuje dva momenty – postoj eschatologicko-utopický a postoj kritické teorie společnosti, destrukce odlidštěné společnosti. Je přesvědčen o zákonitém vývoji společnosti, je přesvědčen o vítězství spravedlnosti a sociálního dobra v budoucnosti, sdílí víru ve společenský pokrok

U Marxe ve vztahu kapitalista – dělník formální rovnost zakrývá přisvojování části dělníkovy práce kapitalistou, vztah kapitál – práce není vztahem věcným, ale vztahem společenským. Dělník je redukován na pouhé zboží, dochází ke zvěcnění člověka, odosobnění vztahů mezi lidmi, člověk je odloučen od svých autentických lidských funkcí. Marx předjímá pozdější kritiku manipulace jedince v moderní společnosti (Marcuse, Fromm).

Některé problémy Marxovy společenské teorie a její kritika:

- Marx pokládal vyhlášení rovnosti v buržoazní společnosti za pouhé zakrývání panství kapitálu nad praxí, nedoceňoval význam svobod a práv člověka-občana v kapitalistické společnosti;

- Marx předpokládal společenskou, pospolitou povahu člověka, kolektivitu považoval za přirozený stav člověka.

- koncepce společensko-ekonomické formace a jejich střídání prostřednictvím sociální revoluce na základě vyvrcholení rozporů mezi progresivními výrobními silami a konzervativními výrobními vztahy vychází pouze z přechodu mezi feudalismem a kapitalismem a ještě z konkrétních poměrů ve Francii 18. století, ústících do Velké francouzské revoluce. Její obecná platnost je problematická, jak ukázal např. R. Dahrendorf.

- Marxovo pojetí tříd je vyhraněně antagonistické, nepočítá s jejich integrací v sociálním systému, neumožňuje postihnout problémy a konflikty soudobé společnosti (konzumní společnost, nacionalismus, náboženský fundamentalismus). V moderní a soudobé společnosti je pak zproblematizována role proletariátu jako hlavní síly sociální emancipace.